

A RÉGÉSZETI KUTATÁSOK JELENTŐSÉGE A SÁROSPATAKI VÁR ÉPÍTÉSTÖRTÉNETÉNEK FELDERÍTÉSÉBEN

DANKÓ KATALIN–FELD ISTVÁN–SZEKÉR GYÖRGY

Az elmúlt korok építészeti emlékeinek kutatása során gyakran még a legfelkészültebb szakember sem tudja függetleníteni magát az érzelmi szempontoktól. Ezek közé tartozik az a társadalomtudomány pszichológiai megközelítésben talán még nem is vizsgált jelenség, amelyet röviden talán úgy nevezhetnénk, hogy „az a szebb (kedvesebb), ami régebbi”. Nincs terünk most arra, hogy mindezt példák sorával támasszuk alá, csupán egy igen árulkodó esetet kívánunk megemlíteni. A történeti Szabolcs és Szatmár megyék határán elterülő Vaja reneszánsz kastélyának építési ideje nem tisztázott, mivel írott forrásanyag alig maradt fenn történetéről. Az adattöredékek elemzésekor írta Koroknay Gyula, a környék műemlékeinek jeles kutatója, miszerint „*a legkedvezőtlenebb eset az lenne*”, ha egy bizonyos birtokos a 16. század közepén élt volna – hiszen ebben az esetben nem lehetne 1526 elé keltezni az általa mindenképpen „*a magyar reneszánsz kultúra nemesi legyökerezése*” fontos bizonyítékának kívánt – általunk azonban csak az 1580-as évekre helyezett – épületet.¹

Ez egyúttal azt is bizonyítja, hogy nem csupán Sárospatakra jellemző az a lelkes lokálpatriotizmus, amely nem nyugszik bele abba, hogy a város vagy a környék egy jeles történeti emlékéét újabban sokkal későbbi időkből eredezteti a kutatók egy része. Ugyanis szinte már tudománytörténeti példatárba illik annak áttekintése, mikor és hogyan ítélték meg művészet- és építészettörténészek a sárospataki vár magjának, a Vörös-toronynek építési idejét. Bár már egy 18. századi urbáriumban az olvasható, hogy a 16. század első felében élt Perényi Péter és fia Gábor emeltette², az épületet elsőként alaposan leíró Divald Kornél³ óta meggyökerezett a köztudatban az a – Gerő László vártípológiájával⁴ is alátámasztott – vélekedés, mely szerint az épület a legtökéletesebb Árpád-kori királyi lakótornyunk. Bár e felfogást alaposan megingatta a sárospataki vár története kutatásában mindeddig a legjelentősebb érdemeket szerzett Détszy Mihály 1966-ban közzétett tanulmánya⁵, mely szerint az Árpád-kori pataki vár a mai Sátoraljaújhely felett emelkedett, teljesen azonban máig sem tűnt el, ha a kutatók többsége meg is egyezett egy újabb, 15.

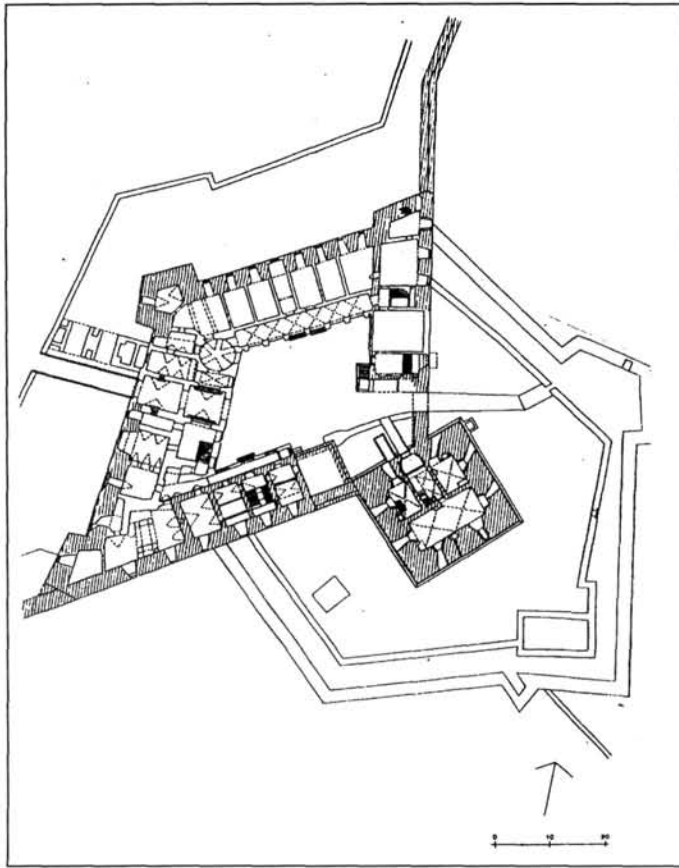
1 *Koroknay Gyula*: Adatok a vajai Vay-kastély történetéhez. Műemlékvédelem VII (1973) 73–74., uő: Néhány újabb adat a vajai várkastély építéstörténetéhez. Rákóczi-kori tudományos ülésszak, 1973. szeptember 20–21. Szerk. *Molnár Mátyás*. Vaja, 1975. 101–103. L. a kérdést bővebben: *Feld István*: 16. század kastélyok régészeti kutatása Északkelet-Magyarországon. Kandidátusi disszertáció. Bp. 1994. 148–155.

2 *Détszy Mihály*: Hol állt a középkori sárospataki vár? A Herman Ottó Múzeum Évkönyve VI. (1966) 177.

3 *Divald Kornél*: A sárospataki vár. Klny. a Magyar Mérnök és Építészegylet Közlönyéből, Bp. 1902.

4 Először csak Sárospatakra: *Dercsényi Dezső–Gerő László*: A sárospataki Rákóczi-vár Bp. 1953., majd összefoglalóan: *Gerő László*: Magyarországi várépítéset Bp. 1955. 120–125.

5 L. a 2. jegyzetben i. m.

1. kép. A belső vár földszinti alaprajza (sraffozott: biztosan Perényi Péter-kori falak)

század végi építési időben⁶. Ez utóbbi részletes indoklása ugyan elmaradt – egyetlen építész sem fejtette ki, hogyan képzelhető el folyosó- és lőrésrendszerek, hatalmas kőkeretes nyílások utólagos kialakítása –, mint ahogy senki sem vállalkozott Varjú Elemér – ugyancsak sommásan kifejtett – véleménye cáfolatára sem, ő ugyanis már 1932-ben lezögezte: ez a „remek épület, úgy ahogy ma előttünk van, egészen Perényi Péter alkotása”.⁷

Az igazsághoz tartozik ugyanakkor, hogy Détszy Mihály 1966-ban még nem zárta ki a torony Perényi Péter által való emeltetését sem, később azután mégis hatása alá kerülhetett a „szébb a régi” álláspontnak, s még 1987-ben is csak a torony gyökeres átala-

6 L. erre: *Gömöri János: A Pálócziak sárospataki és szerednyei lakótornya. Műemlékvédelem XV.* (1971) 162–168. (Itt kell megjegyeznünk, hogy Gömöri csak irodalomból ismerte a szerednyei tornyot. Magunk 1997. évi helyszíni szemlénk során megállapíthattuk, hogy a két építmény között semmilyen kapcsolat nem állapítható meg, ugyanakkor Szerednye valóban egy jelentős késő gótikus épület.) A szerző álláspontját egyébként később is fenntartotta: *Gömöri János: A sárospataki plébániai iskola feltárása. A magyar iskola első évszázadai. Kiállítási katalógus. Győr, 1996. 70. (térkép)*

7 *Varjú Elemér: Magyar várak Bp. é. n. (1932) 136–141.*

kítását kötötte Patak Mohács utáni birtokosához.⁸ Ekkor ugyan már néhány éve folyt a torony falazatainak régészeti vizsgálata, amely szinte azonnal kiderítette, hogy az *alsó szintek díszes reneszánsz faragványai vitathatatlanul egyidősek a torony falával, s így meghatározzák annak építési idejét*. Erről még 1987-ben csak egy külföldi várfolyóirat magyar számában jelent meg néhány sor⁹, de hamarosan Détsy is tudomást szerezhetett róla, mint ez a vár 16. századi történetét feldolgozó, a kutatás számára biztosan hosszú ideig alapmunkának számító – bár a kutatási eredmények pontos ismerete hiányában nem éppen hibátlan rajzokat közlő – 1989-ben megjelent művéből kiderül. Ebben már ő is csatlakozott Varjú Elemér felfogásához.¹⁰

A toronyban végzett falkutatás eredményeinek első vázlatos, de részletesen dokumentált ismertetésére 1994-ben került sor az Országos Műemléki Hivatal új kiadványsorozatában¹¹. Úgy tűnik azonban, hogy ez csupán szűk kör számára vált hozzáférhetővé, s az új eredmények közkinccsé válását nem segítette elő még kellőképpen a helyreállított Vörös-toronyról megjelent népszerűsítő füzet sem.¹² Ezért indokoltnak látszik számunkra, hogy e jubileumi kötetben összefoglaljuk mindazokat a tanulságokat, amelyeket a *régészeti módszer* céltudatos és szakszerű alkalmazása nyújthat Borsod-Abauj-Zemplén megye egyik legjelentősebb álló, ma is használt műemléke, a sárospataki vár története felderítése terén. A vár – amely fogalom alatt a jelenleg a múzeumot magába foglaló épületcsoportot, tehát a tulajdonképpeni „belső várat” értjük (1. kép) – teljes építészettörténeti elemzésére most nem csupán azért nem vállalkozhatunk, mivel a palotaszárnyak kutatása még korántsem fejeződött be, de azért sem, mivel egy ilyen munka külön kötetet igényelne – ez terveink szerint néhány éven belül el is fog készülni.

Felvetődhet ugyanakkor a kérdés, miért nem végezzük el az *írott források* kritikai elemzését is. Úgy véljük, ez alól egyrészt felment bennünket Détsy Mihály említett 1989. évi kötete¹³ – mely jó bizonyosságául szolgál annak, hogy még egy ilyen gazdag levéltári anyagból sem állapítható meg közvetlenül, hogy pontosan mikor és mit építettek Mohács után a Perényiek vagy Patak későbbi birtokosai, a Dobók. Másrészt a késő középkor vonatkozásában még valóban elvégzendő feladat a várost uraló Pálócziak család- és birtoklástörténete illetve az ezzel összefüggő településtörténeti kérdések beható elemzése. Magunk azonban ezt is elsősorban Détsy Mihálytól várjuk – korábban ő ugyanis röviden már összefoglalta az egyes családokra és lakóhelyeikre vonatkozó ismereteket, bizonyítva, hogy az erősségeket említő írott adatok vagy az újhelyi várra, vagy pedig az 1465 után kiépített hécei *castellumra* vonatkoznak¹⁴ –, mivel az 1980-as években terve-

8 Détsy Mihály: Adatok Perényi Péter sárospataki várépítkezésének és mestereinek kérdéséhez. *Ars Hungarica* XV (1987) 123–131.

9 Feld István: Neuere Ergebnisse bei der Untersuchung mittelalterlicher ungarischen Burgen. *ARX. Burgen und Schlösser in Bayern, Österreich und Südtirol*. 1987/1. 202.

10 Détsy Mihály: Sárospatak vára és urai 1526-tól 1616-ig. Sárospatak, 1989.

11 Feld István–Szekér György: A sárospataki Vörös-torony építéstörténetének vázlata. Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára. *Tanulmányok. Művészettörténet–Műemlékvédelem* VI. Bp. 1994. 169–194.

12 Dankó Katalin–Feld István: Sárospatak, Vörös-torony. *Tájak, Korok, Múzeumok* Kiskönyvtára 536. Bp. 1996.

13 L. a 10. jegyzetben i. m., továbbá folytatását: Détsy Mihály: Sárospatak vára a Rákócziak alatt 1616–1710. Sárospatak, 1996.

14 L. a 2. jegyzetben i. m.

zett várostörténeti monográfiából – korai halála miatt – Szűcs Jenő csak az Árpád-kor időszakát feldolgozó fejezetet készíthette el.¹⁵

A régészeti módszer egy konkrét emlék esetében amúgyis főként akkor bír jelentőséggel, ha azt elemezzük, hogy milyen eredményekhez juthatunk, ha az írott forrásoktól függetlenül alkalmazzuk az ásatás és a falkutatás eredményeit. Ugyanis hangsúlyoznunk kell, hogy felfogásunk szerint egy ma is magas falakkal álló történeti épület esetében a régészet nem csupán az utolsó terepszint alatti ásatást – a különböző „kultúrrétegek” elemzését – foglalja magában, hanem legalább olyan fontos része maguknak a falazatoknak a kutatása is, azaz a különböző habarcs- és vakolatrétegek, nyílások, kőfaragványok vizsgálata.

A sárospataki vár esetében először ásatásra került sor – már szinte azonnal az épület 1949-től szinte napjainkig folyamatosan zajló műemléki helyreállítása megkezdése után. Dercsényi Dezső 1950-ben még csak a délnyugati fal előtti keskeny blokkban termeltette ki a Vörös-torony körüli terület feltöltését, amelyet Gerő Lászlóval együtt a 16. századból eredeztetett, bár a leletanyag inkább 17. századi volt.¹⁶ A rendszeres feltárás azután 1958-ban kezdődött meg, előbb Kovalovszky Júlia irányításával, majd 1963–65 között Molnár Vera, 1966–69 között Gömöri János, s végül 1970-től Dankó Katalin vezetésével. Bár e munkákról csak Molnár Vera és Gömöri János számolt be írásban¹⁷, a rendelkezésünkre álló s jelenleg éppen feldolgozás alatt álló dokumentációs adatok alapján összefoglalhatóak főbb eredményei.

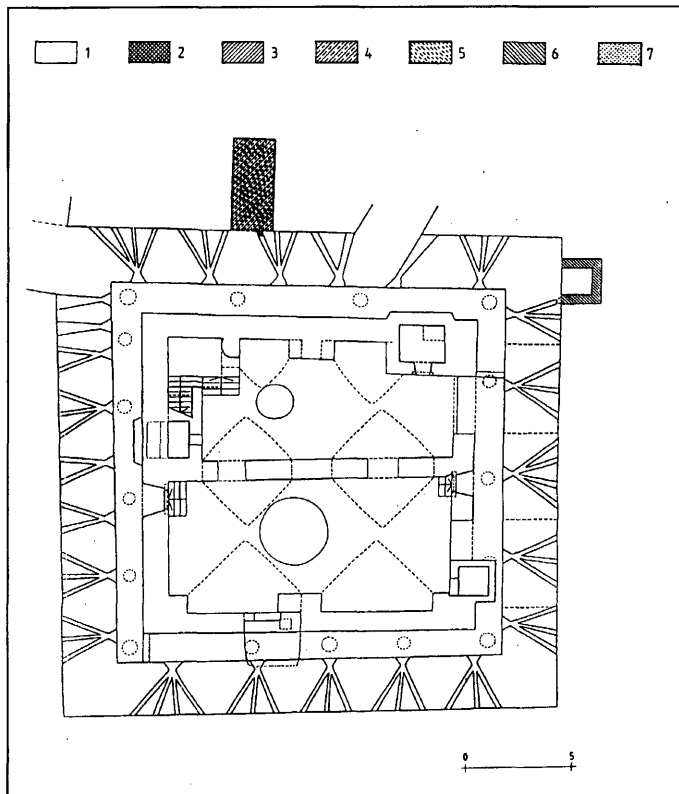
Mindenekelőtt megállapítható, hogy az ásatás alapvetően négy fő területre terjedt ki. A legjelentősebb munkát a Vörös-tornyot három oldalról körülölelő hatalmas ágyúvédőmű feltárása jelentette, amelynek felső részét még a 18. század elején bontották le. Belső és részben külső részének teljes feltöltésére azzal kapcsolatban került sor, hogy a 19. század első felében a Vörös-torony környéke az angol tájképi park része lett, s a bástyafalak egy részéhez kívül üvegházak is épültek. A kutatás egyrészt tisztázta az Olasz-bástyának nevezett építmény egykori formáját és két fő építési periódusát¹⁸, valamint bebizonyította, hogy maga a Vörös-torony egy, a sziklás altalajba mélyített teknőszerű mélyedésben épült fel, mégpedig úgy, hogy legalsó szintje többágu szakállas pus-

15 Szűcs Jenő: Sárospatak kezdetei és a pataki erdőuralom. Történelmi Szemle 1993. 1–58. – E munkában azonban a pataki királyi udvarház lokalizálásával kapcsolatban néhány késő középkori adatot is említ. Meggyőzően bizonyítja, hogy a mai rk. plébánia telkére helyezhető udvarház Patak magánföldesúri kézre kerülése után a Perényiek, majd a Pálócziak Mátyus-ága birtokában volt, s ezt említették 1529-ben pallacium, 1567-ben domus domini terrestris, 1577-ben pedig alsó vár néven, s ez a 17. században a jezsuiták kezére jutott. A másik Pálóczi-ág lakóhelyét a város északi, Héce nevű részén ugyanakkor a szerző mint „a középkor-végi sárospataki vár magját” említi, s hangsúlyozza, hogy az írott források szerint 1528-ban teljesen elpusztult. Alaptalan ugyanakkor az a megjegyzése, miszerint az rk. plébánia 1970 körüli renoválását a régészek nem használták fel a terület megkutatására – ez ugyanis kifejezett törekvésünk volt, az azonban a Rákóczi Múzeum és az Országos Műemléki Felügyelőség akkori vezetése támogatásának hiányában illetve ellenállása miatt hiúsult meg s marad későbbi generációk feladata.

16 Dercsényi Dezső–Gerő László: A sárospataki Rákóczi-vár Bp. 1957. 8., 3–4. kép

17 Molnár Vera: Beszámoló a sárospataki vár 1963–64. évi ásatásáról. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve V. (1965) 213–222., uő: A sárospataki bokályos ház. Folia Archaeologica XXII (1971) 183–215., Gömöri János 6. jegyzetben id. 1971. évi műve 163.

18 Déshy Mihály: A sárospataki vár helyreállítási munkái 1955–1962-ben. Magyar Műemlékvédelem 1961–1961. Bp. 1966. 72–78. A korhatározás elsősorban a fennmaradt korai alaprajzok és 17. századi írott források alapján történt, így csak annyi volt megállapítható, hogy a bástya belső falvonulata még a Perényiekhez köthető. Nem sikerül ugyanakkor meghatározni annak az alig 90 cm széles falcsonknak a korát és szerepét, amely hegyesszögben metszette a déli bástyafalat, s mind dél, mind pedig észak felé folytatás nélkül megszakadt. Ez lehet az egyetlen olyan eddig ismert falazat a vár területén, amely elvben akár a Vörös-torony építését is megelőzhette, jellege azonban nem ad lehetőséget további következtetésekre.

2. kép. A Vörös-torony pinceszintjének alaprajza (jelkulcs 1. 1534 körül, 2. 1600 körül, 3. 1639., 4. 1642–47., 5. 1656, 6. bizonytalan, 7. 20. századi rekonstrukció)

ka-lőrésői (2. kép) előtt 10–15 méterre egy, néhol *in situ* őskori leleteket is tartalmazó földrézsű húzódott. E „teknő” külső szélének legmagasabb pontja néhol megegyezett a torony alsó, félhengeres övpárkánya magasságával. Tehát az említett lőrésüket gyakorlatilag alig lehetett használni, így csupán arra gondolhatunk, hogy kialakításukkor még azt tervezték, hogy később elhordják a külső rézsút. Erre azonban nem került sor, hanem megépült az Olasz-bástya belső falvonulata s a torony alsó lőréses folyosójára már nem volt szükség. Az ásatás során az emelkedő agyagos altalaj felszínén változó vastagságú lerakódást lehetett megfigyelni, 15–16. századi pénzekkel és olyan kerámialeletekkel, melyekről a kutatás mai állásánál csak annyit mondhatunk, hogy 1500 körülre helyezhetők – azaz nem alkalmasak a Vörös-torony korának évtizedre pontos meghatározásához. A néhol több mint 3 m vastag következő réteg (6–7. kép) a 18. századi bontásokpusztulás anyagából képződött – s azok számos, az írott forrásokból addig ismeretlen szakaszára hívta fel a figyelmet – illetve az azt követő szintkiegyenlítések eredménye. Az innen előkerült falburkoló- és kályhacsempe-töredékek valamint kőkeretek tették lehetővé a torony leomlott délkeleti második emeleti tere hiteles helyreállítását. Ez a rétegsor jól megfigyelhető a munka során készített metszetrajzokon is. Az ásatás során mindezek mellett előkerültek a Vörös-toronytól északra nyílt kapu maradványai és hídpilléreinek csomkjai is, a délnyugati homlokzat ún. kerti kapuja előtt pedig olyan cölöplyukakra buk-

kantak, amelyek egy, a védőműbe vezető másik hídéptménnyel hozhatók kapcsolatba (1. kép).

Részben az előző munka folytatásának tekinthető a mai várudvaron végzett feltárás, mivel a Vörös-torony körüli „teknő” kiterjedt annak északkeleti oldalára is, ahol ugyancsak megvannak a többágú lőrések. A torony díszes reneszánsz kapuzata előtt egy mély, falazott árok került feltárásra, melynek északkeleti támfala minden bizonnyal később épült a déli várfalhoz csatlakozó palotaszárnyhoz. Későbbinek bizonyult a toronynál az árok aljára alapozott hatalmas pillér is, melynek csak lábazati része maradt meg a későbbi feltöltésben (2. kép). Végül napfényre kerültek a kapuküszöb hídpersely köveinek csomkjai, sőt az egykori híd tartóölpjeinek maradványai is.¹⁹ Az ásátások az udvar burkolása előtt kiterjedtek a 19. századi folyosókkal övezett várudvar egészére. Itt a jelentős újabb kori feltöltés alatt átlag 120 cm-es mélységben egységes kőburkolat formájában jelentkezett a reneszánsz járósínt. Kibontásra került a 17. századi kútház alapozása és felmenő fala, továbbá az északi árkádós folyosó és a keleti palotaszárny csatlakozásánál egy kőből épített íves faltömb, mely minden bizonnyal egy külső lépcsőt hordott. Előkerültek egy 17. századi csatornaéptmény maradványai is.

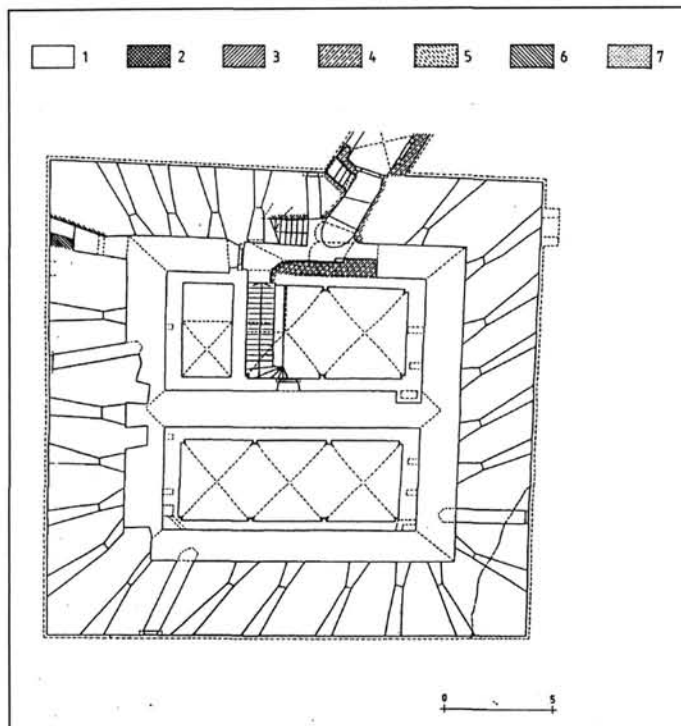
A külső ásátások másik nagy feladata a nyugati és az északi palotaszárnyak előtt húzódó, ugyancsak a 19. század első felében betöltött, széles, falazott árok feltárása volt. A sziklás altalajig végzett földkitermelés során délen került elő egy, a várfalhoz csatlakozó boltozott éptmény, mely az előkerült leletek és faragott kőtöredékek alapján a 17. században épült és a közeli ágyúöntőház raktára lehetett. Kibontakoztak a legkorábbi nyugati kapuhoz tartozó híd átboltozott pillérei s végig láthatóvá váltak a „belső várat” a „külső vártól”, azaz a fallal övezett városrésztől elválasztó bástyás fal korai lőrésai is. Végül az árok északkeleti fala alatt egy középkori éptület sarka volt megfigyelhető, melynek feltárására mindeddig nem volt még mód.

Az éptületbelsőben ugyanakkor mindeddig viszonylag korlátozott mértékben folytak ásátások. A déli palotaszárny 19. században elbontott keleti vége pincéjét a Vörös-torony előtti árok kutatásával kapcsolatban tárták fel. Kiderült, hogy keleti végfala egyértelműen később épült hozzá a déli várfalhoz. A Vörös-torony legalsó szintjén (2. kép) a korábbi járósíntek meghatározására történt kísérlet, feltárásra került egy addig ismeretlen sziklaverem és megtörtént a délkeleti sarokban lévő kút kitisztítása.²⁰ Végül a legújabbban a déli és nyugati kastélyszárnyak – szerencsés módon alapincézetlen – találkozásánál végzett ásátások egyrészt azt bizonyították, hogy a „belső vár” külső falát erősítő déli „félbástya” sohasem volt belül nyitott, s eredetileg volt egy 17–18. században betöltött alsó szintje is. Belső zárófalának elbontására akkor került sor, amikor e részen, az említett déli palotaszárny nyugati végfala előtt megéptítették a vár konyháját. Mind az egykori középső kürtőjét illetve a boltozatot tartó négy vaskos pillért, mind pedig a közöttük feltárt téglalap alaprajzú falazott tüzelőpódiumot – a tulajdonképpeni sütés-főzés színterét – a bolygatatlan altalajba alapozták (1. kép). Korábbi éptmények vagy korhatározásra alkalmas leletek nem kerültek elő.

Sorra véve a másik régészeti módszer, a *falkutatás* eredményeit, mindenekelőtt arról kell szólni, ami szorosan kapcsolódik az előzőekben áttekintett ásátási megfigyelésekhez. Mint arról az már szó esett, e földmunkák eredményeképpen vált vizsgálhatóvá a Vörös-torony alsó része és a várfalak ahhoz kapcsolódó szakasza. Ennek során vált minden kétséget kizáróan megállapíthatóvá, hogy a várral foglalkozó szakirodalom egy

¹⁹ *Détszy Mihály*: A sárospataki vár helyreállítási munkái 1963–1972-ben. Magyar Műemlékvédelem 1971–1972. Bp. 1974. 258.

²⁰ uo. 274. ill. 264.

3. kép. A Vörös-torony I/A szintje védőfolyosójának alaprajza (jelkulcs: 1. a 2. képnél)

részének kedvelt megállapításával szemben a várfalak nem takarják a torony lőréseit, inkább az utóbbiak kifejezetten a falak vonalához alkalmazkodnak. Sőt, a várfalak délen és keleten azonos alapozásúak és egybe is épültek a torony falával, még ha ez a déli fal 19. századi visszabontása és az ezzel kapcsolatos toronyfaljavítás illetve az északi Lorántffy-loggia emelése miatt a felső részeken ma már nem is látható egyértelműen. Mindezt Kovalovszky Júlia már 1963-ban megállapította, megfigyelése azonban 1989-ig az ásatási dokumentációk titka maradt.²¹ Úgy véljük, e megállapítás helyességének alátámasztására elegendő néhány pillantást vetni a Vörös-torony legújabb alaprajzi felméréseire (1–3. kép). Különösen meggyőző e vonatkozásban az alsó, pinceszint illetve az I/A emelet folyosója lőréseinek elhelyezkedése, de ezt bizonyítják a földszint és az I. emelet keleti várfalat oldalazó ágyúlőrési is. Jól látszik, hogy a lőrések végigpásztázzák a várfalakat, megfelelnek azok irányításának, bizonyítva, hogy a torony és a várfalak egykorúak és egységes elképzelésnek megfelelően épültek.

A Vörös-torony felmenő falainak kutatása azonban számos, az ásatástól teljesen független megállapítást is eredményezett. Mindenekelőtt kiderült, hogy a három alsó szintje teljes egészében, sőt a II. emelet falainak egy része is egyetlen építési periódus eredménye, ha ez – legalább – két építési fázisban valósult is meg (7., 9. kép). Az alsó szintek összes nyílása és boltozata egyidősnek bizonyult a külső és belső főfalakkal, később itt csupán jelentéktelen módosításokra került sor, melyek felsorolásától most elte-

²¹ L. a 10. jegyzetben i. m. 83., 77. jegyzet, illetve a 11. jegyzetben i. m. 173–174.

kintünk.²² Ugyanakkor azt is megállapíthattuk, hogy a legalsó, pinceszint, valamint az alsó, rézsűs falszakaszt lezáró hengeres övpárkány feletti földszint külső falainál használt habarcs kissé eltér a felső részekétől, s ami még fontosabb, *építőanyagának többsége másodlagosan felhasznált faragott kő*. Különösen a délnyugati toronyhomlokzat alsó részén vehetők ki ma is jól a bontásból származó kváderkocka-sorok (9. kép), de még fontosabbak számunkra azok a kőfaragványok, amelyek átfaragva, övpárkányelemként vagy nyílászkeretként épültek bele a toronyba. Az előbbieket annak kapcsán váltak ismertté, hogy a torony utolsó helyreállítása során kivésték helyükről a lepusztult eredeti párkányelemek egy részét – ennek során sajnálatos módon igen sokat meg is roncsoltak s mélyebben lévő részüket bele is törték a falba –, míg az utóbbiak azáltal váltak tanulmányozhatókká – sőt, kiállíthatókká –, hogy a Vörös-torony egyedülálló értékű kőfaragványainak megmentése érdekében jelentős részüket másolattal pótolták a restaurátorok. E szempontból különösen érdekes a délnyugati homlokzat ún. kerti kapuja – ez szolgálhatott az ásatás leírásánál említett hídra –, melynek íves kerete egy részét egy gazdag pálcatagozatos késő gótikus nyíláselemből, lunettáját pedig egy gótikus oltárlapból faragták ki. Ugyancsak főként késő gótikus köelemekből készítették a földszint ágyúlőréseit a belső terek felől lezáró kereteket is, de itt még egy reneszánsz profilú köelemet is felhasználtak, rajta a magyarországi – lényegében a Jagelló-korral azonos – kora reneszánsz jellegzetes lapos tagozatával és profilátmetsződéssel (8. kép).

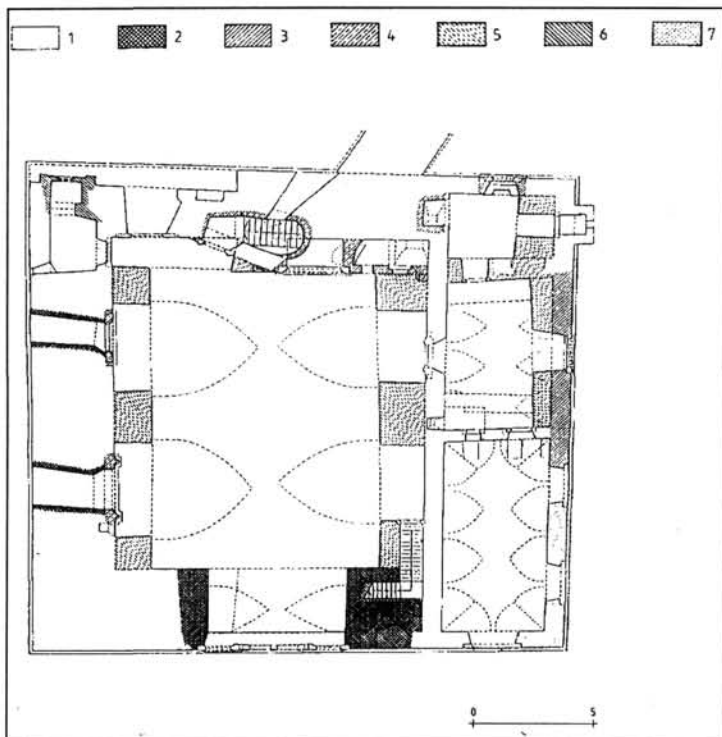
Szó sincs tehát arról, hogy e gótikus és reneszánsz faragványok utólag, netalán javításként kerültek volna a torony falába – sokkal inkább arról kell beszélnünk, hogy *a torony alsó része egy vagy több elbontott késő középkori épület* – mégpedig kifejezetten reprezentatív épület – *bontási anyagából épült*, hasonlóan a déli várfalhoz, amelyről ezt már a korábbi kutatás is megállapította.²³ Hogy ez melyik épület lehetett, az összes másodlagosan felhasznált köelem ismerete hiányában nem dönthető el egyértelműen, mint ahogy az is nyitott kérdés marad, hogy a Vörös-torony pinceszintjén ma is meglévő két ajtókeretet eleve ezen alárendeltebb funkciójú terek számára faragták-e, vagy ezek is eredeti helyükről kibontva másodlagosan kerültek-e itt felhasználásra. A toronyban illetve környezetében egyébként még két „korai” jellegű nyílászkeret található: egy igen egyszerű, szemöldökgyámos ajtó az I/A emelet belső védőfolyosójára vezet, egy reneszánsz ajtókeret pedig a Lorántffy-loggia hátfalában látható. Utóbbi egy már elbontott 19. századi árnyékszékbe vezetett, tehát mindenképp másodlagos beépítésben lehet, s jelenleg még az is kérdéses, hogy valóban az 1506 és nem az 1566 évszámot vették-e szemöldökébe. Mai ismereteink szerint késő gótikus és kora reneszánsz kőfaragványok alapvetően két pataki épület bontásából kerülhettek ide. Leginkább a közelben állt, de ásatással még nem azonosított domonkos kolostorra gondolhatunk, ennek köveit Perényi Péter írott források szerint is a vár építéséhez használta fel. A kolostor ugyan a 15. században már aligha működött, temploma azonban mindenképpen használatban lehetett, hisz 1508-ban leégett, s az utolsó Pálóczi, Antal végrendeletében is hagyott egy kis összeget a helyreállítására.²⁴ De ugyanígy számításba jöhet az 1528-ban biztosan elpusztult hécei castellum is, amelynek részleges feltárása során került is elő néhány kisméretű pálcatagozatos kötőredék.²⁵ E kérdés mindenesetre még további kutatást igényel.

22 L. mindezt részletesen, bővebb dokumentációval a 11. jegyzetben i. m.

23 L. a 18. jegyzetben i. m. 79., itt a szerző másodlagosan beépített román és gótikus faragványokról ír.

24 L. a 10. jegyzetben i. m. 5.

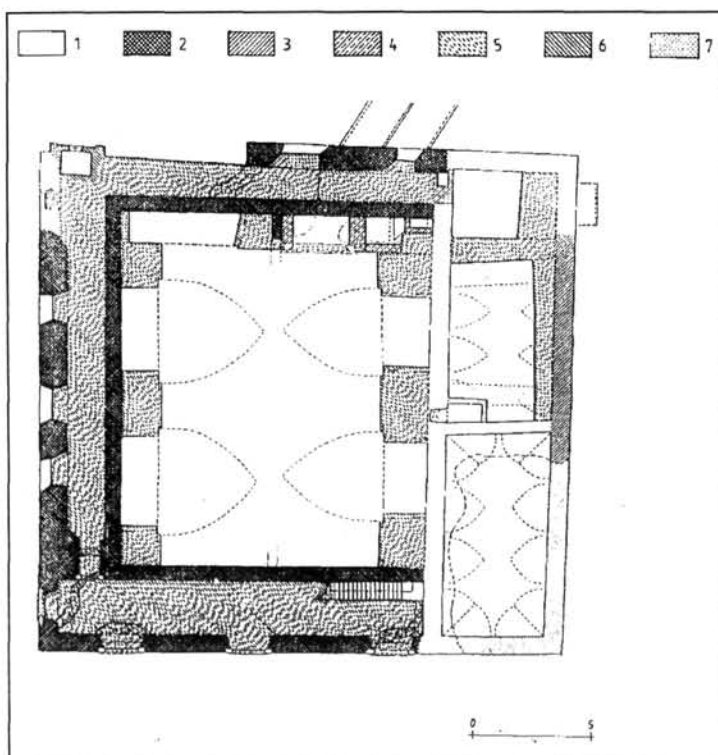
25 J. Dankó *Katalin*: A sárospataki castellum kutatása. Várak a késő középkorban. Castrum Bene 2/1990. Szerk. Juan Cabello Bp. 1992. 217. l. még a 15. jegyzetben foglaltakat.

4. kép. A Vörös-torony II. emeleti alaprajza az építési periódusokkal (jelkulcs: 1. a 2. képnél)

Ezzel szemben az már biztos, hogy a Vörös-torony építésének legelső, bontott kőanyagot is felhasználó építési fázisában nem pontosan azt az épületet tervezték, ami végül is elkészült. Míg ugyanis a délnyugati homlokzaton az első emelet padlószintje magasságában egy közel vízszintes vonalban ér véget a „kváderkockás” falazat, a délkeleti oldalon e magasságban be nem fejezett lőrészor maradványait is felfedezhettük a falkutatás során (10. kép). Bár ezek ma – elég félrevezető módon – szinte pártázatként lettek bemutatva, lényegében arról lehetett szó, hogy eredetileg itt meg akarták ismételni az alsó, pinceszint többágú lőréses folyosóját. Hogy ez pontosan milyen lett volna, arra nem volt módunk adatokat nyerni – ez csak a falazatba való nagy kiterjedésű belebontással lett volna lehetséges –, azt azonban tudjuk, hogy ugyanekkor a délkeleti toronyfalban egy belső feljárófolyosó kialakítását is megkezdték. Használatára azonban már nem került sor, mivel időközben a koncepció megváltozott, addig valószínűleg nem tervezett osztófalak, boltozatok, továbbá kényelmes belső lépcső készültek és a védőfolyosó egy fél szinttel magasabban került megépítésre.²⁶ Hogy mindennek mi lehetett az oka, ma már felderíthetetlen, mint ahogy azt sem fogjuk sohasem tudni, hogy szünetelt-e egyáltalában néhány hétig-hónapig maga az építkezés – annyi bizonyos csupán, hogy a második építési fázisban már nem használtak (vagy alig használtak) bontott kőanyagot, s az ekkor elkészült I. emelet díszes késő reneszánsz ablakkereteit már a közeli kőbányákban fejtett kőhasábokból faragták.

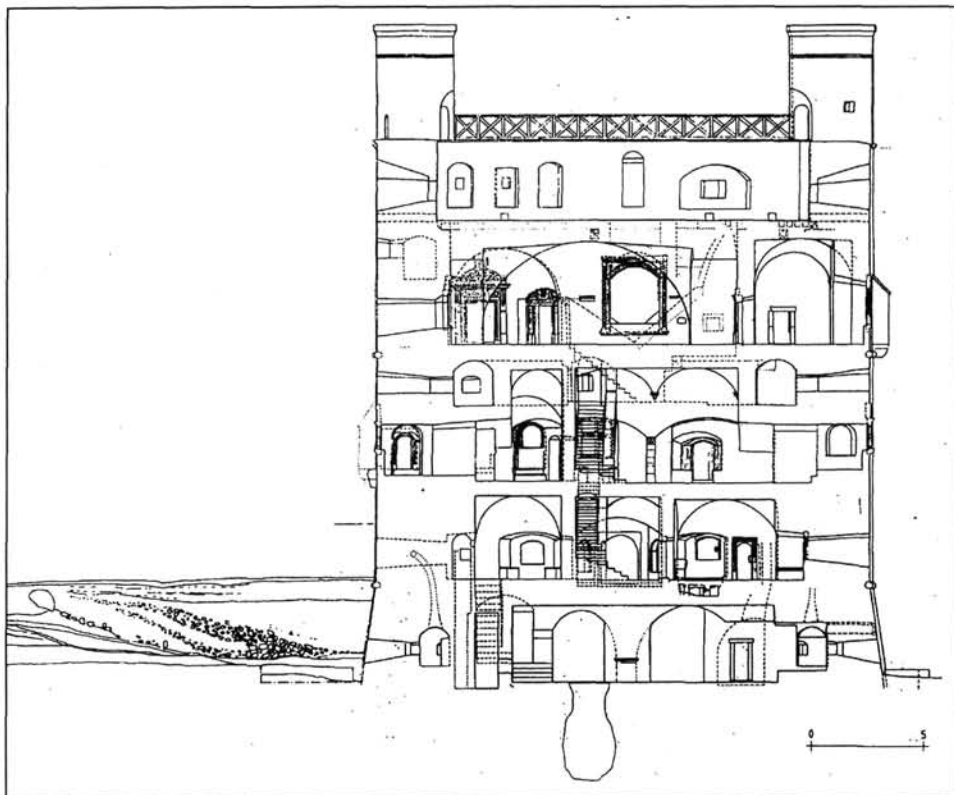
²⁶ Részletesebben I. a 11. jegyzetben i. m.

5. kép. A Vörös-torony feltárt II/A szintje védőfolyosójának alaprajza (jelkulcs: 1. a 2. képnél)

Mint arról már szó esett, az első építési periódus utóbb említett második fázisából a torony mai legfelső, II. emeletén is maradtak ránk falak (4. kép). E szint nagy részét eredetileg egy hatalmas, minden bizonnyal síkmennyezetes nagyterem foglalta el, délnyugat, északnyugat és részben északkelet felé az alsó szintekhez hasonlóan több méter vastag fallal. Meglepő módon azonban e jellegzetes „öreg palotához” délkelet felől egy jóval vékonyabb falak alkotta, boltozott téregyüttes kapcsolódott, amely egy középső, kandellos pítvarból, egy onnan észak felé nyíló kisebb, árnyékszékkel ellátott szobából és egy dél felé elhelyezkedő nagyobb „palotából” állt. Az építető és építőmestere bizonyára az ezen az oldalon korábban még a mainál is nagyobb kanyarulatot leíró Bodrog nyújtotta természetes védelemben bízott, amikor hadászati szempontból ennyire „meggyengítette” a tornyot. Ennek bizonyára az lehetett az oka, hogy e terek alkothatták a torony úrának reprezentatív lakóhelyét – e kérdés behatóbb elemzésére azonban itt nem vállalkozhatunk.²⁷ Az épületrégészeti megállapításokat sorra véve inkább azt kell hangsúlyoznunk, hogy érdekes módon épp a nagyterem és a hármasklakóegység közös fala maradt meg leginkább eredeti állapotában. Ebből adódik, hogy a legkorábbi falazat épp ennek déli folytatásában emelkedik a legmagasabbra a torony délnyugati homlokzatán (9. kép), s így őrizhette meg az épület legnagyobb ablaknyílásának keretfészket – maga a keret a torony délkeleti sarkának leomlásakor zuhant a mélybe, hogy azután az említett ásatások során kerüljön ismét napvilágra.

²⁷ uo.

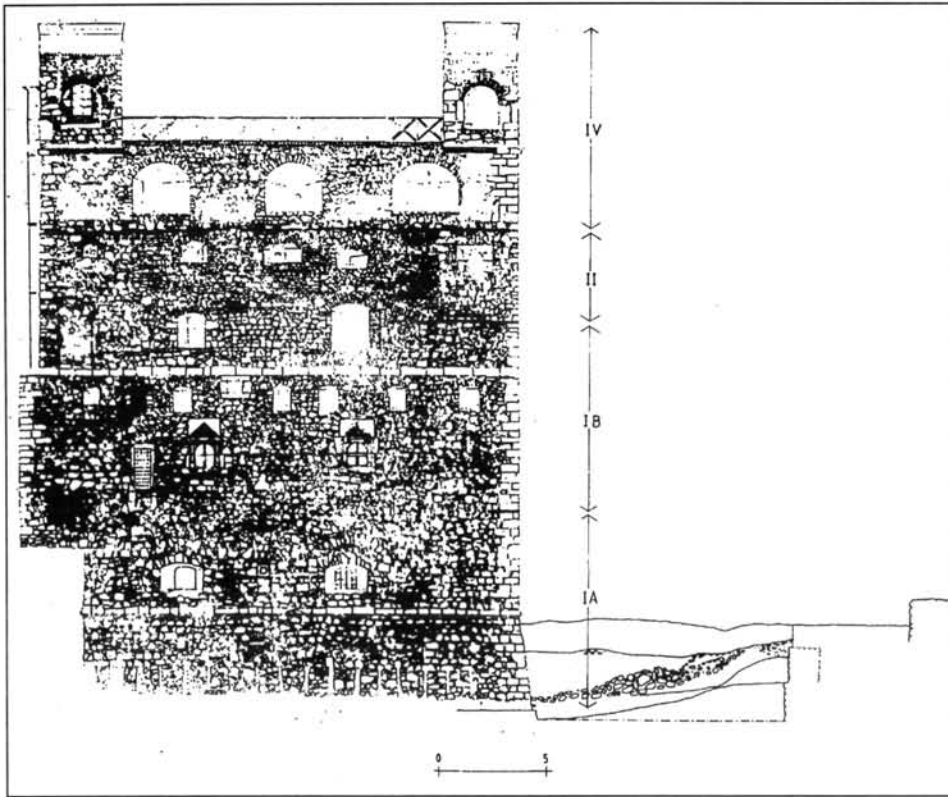
6. kép. A Vörös-torony Ny–K-i keresztmetszete az Olasz-bástya rétegsorával

Ez azonban csak az utolsó, bár talán a legdurvább változás volt, amely a torony II. emeletét érintette. Azt megelőzően, 1639-ben egy löporrobbanás már kidöntötte a keleti téregyüttes külső falait – erről, valamint újjáépítéséről, a délkeleti „bokályos ház” török falicsempéiről s végül a torony mai képét meghatározó fiatornyos ágyúterasz emeléséről azonban már a Rákóczi-birtoklás korának írott forrásai is tudósítanak bennünket.²⁸ De ahogy a Vörös-torony építéséről nem rendelkezünk egyetlen oklevéllel vagy más levéltári forrással, ugyanúgy nem tudunk annak a nagy átalakításnak még a tényéről sem, amelyet ugyancsak régészeti módszerek alkalmazásával sikerült felfedeznünk. A toronnyal foglalkozó kutatóknak ugyan már korábban is feltűnt a délnyugati, befalazott ablaksor illetve néhány kisebb lőrés az északnyugati és az északkeleti oldalon. Détszty Mihály ezeket úgy értékelte, mint egy újabb, közelebről azonban nem részletezett, később megszüntetett emelet emlékeit.²⁹

Különös szerencsénkre azonban a falazat kötőanyagának, sőt falazóköveinek ritka markáns váltása – egy szinte hófehér habarcs és fekete riolitdarabok alkalmazása – azonnal felhívta a figyelmünket arra, hogy itt egy új építési periódusról van szó. Kiderült, hogy ennek során a nagyterem mindhárom vastag falát a padlótól mért mintegy 2 m-es magasságig körben visszabontották, sőt néhány szakaszon még alacsonyabban maradt

28 L. mindezeket legutóbb Détszty 13. jegyzetben említett, 1996-ban kiadott munkájában.

29 L. a 10. jegyzetben i. m. 24., valamint a 23. oldalon található rajzi rekonstrukció.

7. kép. A Vörös-torony ÉNy-i homlokzata az építési periódusokkal és az Olasz-bástya rétegsorával, (IIA–B: 1534. II: 1600 körül, IV: 1656)

meg az eredeti fal. Északnyugaton két hatalmas ágyúlőrést alakítottak ki benne (7. kép), délnyugaton ugyanakkor egy hatalmas ablakfülke váltotta fel az itt volt két kökeretes ablakot, keretelemeiket – kiegészítve egy, valamelyik palotaszárnyból származó, megcsontított kettős ívszakasszal – új elrendezésben használták fel (9. kép). Még jelentősebb volt azonban az, hogy a visszabontott falkoronán körben – tehát U alaprajzon – egy, nyilvánvalóan az alsó szintek belső védőfolyosóit utánozó boltozott folyosót alakítottak ki (5. kép), amelynek feljárója a nagyterem délkeleti sarkából illetve az északkeleti kis szobából nyílhatott. Hogy itt mindenképpen egy, a torony védhetőségét fokozó átalakításról volt szó – miközben a sík mennyezetes nagyterem továbbra is használható volt – azt a folyosó északkelet illetve nyugat felé irányuló, kisebb kaliberű tűzfegyverek számára szolgáló lőrésai egyértelműen jelzik. Meglepő ugyanakkor, hogy nyugat–délnyugat felé már nem szabályos lőrések néznek – az itt szélesebb belső folyosó külső falának nyílásaiba egyértelműen másodlagosan – megcsontítva, szabálytalanul – beépítve olyan reneszánsz ablakkereteket láthatunk, amelyek párjai vitathatatlanul a torony építésével egykorúak (9. kép).³⁰ Ma már aligha deríthető fel, mi volt az oka annak, hogy délnyugat felé

³⁰ Ránk ugyan csak egyetlen ilyen, keresztosztós, díszes frízzel ellátott ablak maradt meg in situ az I. emeleten – ez a belső lépcső megvilágítását szolgálta, elég szerencsétlenül beszorítva a bejárati kapuzat fölé –, az összes többi változtatta helyét, de értékelésük nem képezheti vita tárgyát.

másodlagosan felhasznált keretekkel takarták el a folyosó lőréseit – bizonyos esztétikai megfontolásokat is sejthetünk emögött, hisz alattuk képezték ki ugyanakkor az említett ablakcsoportot –, az azonban nagyon fontos számunkra, hogy ennek alapján megállapíthatjuk, legalább három, de esetleg négy ablak eredeti helyét kell megkeresnünk. Ha azonban a II. emelet alaprajzát nézzük, kiderül, hogy a nagyterem két déli ablakának megvan az eredeti keretezése, a nyugati oldalon – a lőrések helyén – azonban csak két további ablak képzelhető el. Bár az északi oldal korai formája nem volt mindenben megnyugtatóan tisztázható, az szinte biztosan kizárható, hogy itt ablak nyílt volna. Így logikusan juthatunk el ahhoz a következtetéshez, hogy a Vörös-torony legkorábbi formájában is közel olyan magas volt mint ma, azaz – ha más módon is, mint Détsy Mihály képzelte³¹ – rendelkezett még egy III. emelettel is (10. kép).

Ezt a teljes emeletet el kellett tehát bontani akkor, amikor az ismertetett s 1656-ban azután tömören elfalazott védőfolyosót a torony legkevesbé védett három oldalán megépítették. Hogy azonban erre mikor került sor, arról régészeti adatok nem tanúskodnak. Csak közvetett forrástörédek alapján gondolunk arra, hogy mindez az 1590-es években, Dobó Ferenc birtoklása idején történhetett.³² Falkutatásunk természetesen pontosan meghatározta azokat a változásokat, amelyek a Lorántffy-loggia építése kapcsán az 1640-es években érték a Vörös-tornyot (4. kép). A falazatok eltérése azt is igazolta, mit és hogyan kellett a II. emeleten megerősíteni, amikor az özvegy fejedelemszony 1656-ban a hatalmas ágyúterasz építése mellett döntött. Ezzel kapcsolatban az is kiderült, hogy a délkeleti sarok leomlása nem a Habsburg-ármánynak, hanem egy jó szándékú, de sajnos túlzottan kockázatos statikai megoldásnak „köszönhető”: Lorántffy Zsuzsanna ismeretlen építésze szeretne volna eredeti pompájában megőrizni a török falicsempékkel díszített sarokszobát, de nem számolt azzal, hogy a hatalmas sátorotető le is éghet s a lezuhanó gerendáknak már nem tudnak ellenállni a vékony keleti falak.³³

Ugyanakkor azt azonban már nem tudta kutatásunk megállapítani, honnan emeltette ki a fejedelemszony azokat a Perényi-címeres reneszánsz nyílászerveket – köztük a legszebbet, a mai óratorony melletti díszes kapuzatot –, amelyekkel épp az előzőekben részletezett, katonai célú átalakítás nyomait kívánta eltakarni. Véleményünk szerint ezek mindenképpen a várudvar körüli palotaszárnyakból származnak, de erről többet ma aligha mondhatunk. Míg ugyanis a Vörös-torony építéstörténetét – mint ez az eddigiekből reményeink szerint ki is derült – viszonylag jól ismerjük, sokkal korlátozottabbak ismereteink a vár további épületrészeiről. Ez alapvetően abból adódik, hogy a toronnyal szemben a négy palotaszárnyat alaposan átalakították, sőt udvari folyosókkal bővítették a 19. század első felében (1. kép). Ugyanakkor a vár ezen részeinek felújítása során korábban nem is fektettek kifejezett hangsúlyt arra, hogy tudatosan megismerjék az egyes építési periódusokat.³⁴

Így máig sem teljesen tisztázott, van-e egyáltalában eredeti helyén reneszánsz faragvány a Perényi-szárnyak nevezett keleti palotaszárnyban, vagy csak a 19. században „gyűjtötték” ide a ma itt látható részleteket?³⁵ Nem tudjuk azt sem, hogyan viszonyulnak a falszövehez az évszám-címerdíszes erkély után Lorántffy-szárnyak nevezett déli palotaszárny reneszánsz ajtókeretei és fiókos dongaboltozatai. Ma mindenesetre úgy véljük, épp ez utóbbi lehetett a legkorábbi palotaszárny, amely a Vörös-torony megépíté-

31 L. 10. jegyzetben i. m. 23. oldal rajza

32 L. a 11. jegyzetben i. m. 190.

33 Uo. 191.

34 L. a 18. és 19. jegyzetben i. m., a 19. századi építkezések jellemzésével.

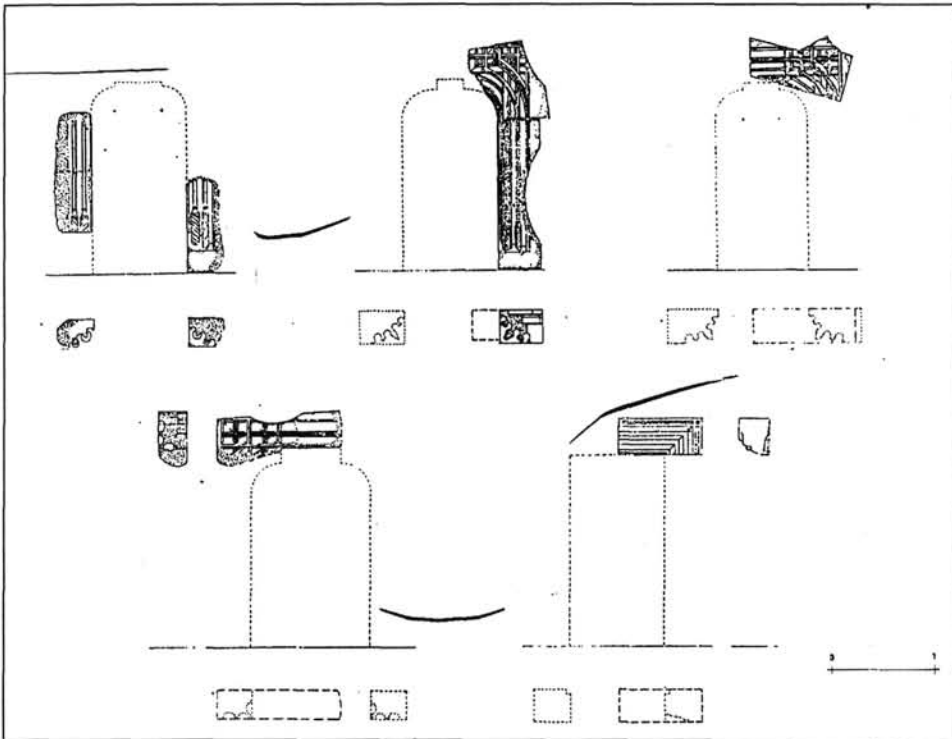
35 L. a 19. jegyzetben i. m. 266–272.

sét követte. Erre érvként azonban ma még csupán szabályos alaprajzi elrendezése hozható fel, továbbá az a megfigyelés, amelyet az ásátások leírásánál már említett konyha falkutatása során tehattunk. Ott ugyanis megfigyelhettük, hogy a boltozat későbbi a Lorántffy-szárny nyugati végfalánál, sőt annak északnyugati sarkát kissé le is „nyesték” a konyha megépítésekor. Épp a konyha régészeti vizsgálatával kezdődött meg a palotaszárnyak, elsőként a nyugati szárny beható régészeti vizsgálata, eddig sor került annak emelete, sőt az északi szárny egykori udvari homlokzata feltárására is. Mivel a kutatás alapvetően a vár építészeti felújításának üteméhez igazodik, az eddigi eredmények még közel sem véglegesek. Az azonban igen valószínű, hogy a két utóbb említett lakószárny ugyanabban az időben épült hozzá az addig csak védelmi szerepet betöltő, s magjában a Vörös-toronyéhoz hasonló védőfolyosót rejtő bástyás falhoz, amely a „belső várat” a fallal körülvett várostól elválasztotta. Hogy azonban ez pontosan mikor történt, még nem tudjuk, s bár feltártuk a legkorábbi ablakok és födémek rendszerét is, még további kutatások szükségesek ahhoz, hogy a térelrendezés minden elemét megrajzolhassuk. Az utóbbi megállapítás vonatkozik természetesen a keleti szárnyra is, míg a jelenleg vendégszobáknak helyt adó déli szárnyat már bizonyára csak utódaink fogják minden részletében megismerni.

Áttekintésünk végére érve, kíséreljük meg röviden összefoglalni az eddigi régészeti kutatások eredményeit. Talán a legfontosabb ezek közül a Vörös-torony építési ideje. Mire láttuk, munkánk erre vonatkozóan mindenekelőtt annyiban eredményezett egzakta adatot, hogy kiderült, a torony építésénél máshonnan származó késő gótikus és kora reneszansz épületfaragványokat építőanyagként használtak fel, illetve, hogy az alsó szintek ablak- és ajtókeretei a torony építésével egyidősek. Mivel az utóbbiakon egyetlen felirat vagy címer sem található s a számos kőfaragójegy korhatározásra aligha alkalmas – Divald Kornél ugyan látni vélte az északi kapuzaton a Perényi-címereket³⁶ –, az épület datálása részben a kőfaragványok datálásának függvénye. Az mindenesetre kizárható, hogy egy hosszan elnyúló – még a Pálócziak idején elkezdett és Perényi Péter alatt befejezett – építkezésről lenne szó, az eredeti helyükön ránk maradt faragványok ennél sokkal egységesebbek, azonos kőfaragókörről tanúskodnak, sőt az első és második építési fázisban a falakba beépített darabok is szoros stílárius kapcsolatban állnak egymással. S bár az eddigi művészettörténeti elemzések inkább jóval a Perényi Péter-féle építkezések kezdeteként ismert 1534 utánra, mint egy azt megelőző időre helyezték a torony faragványait, azok *elvéleg* még lehetnének akár *valamivel* 1526 előttiak is, hisz kapcsolatuk a Jagelló-kori magyar reneszánszsal aligha tagadható. *Sokkal* korábbi voltukat ugyanakkor az építőanyagként másodlagosan felhasznált köelemek zárják ki.

Ez utóbbi fejtegetés azonban csupán módszertani szempontból bír jelentőséggel. A torony ugyanis – mint említettük – egy koncepció részeként, *együtt épült a hozzá csatlakozó vár(os)fallal*. Erről viszont tudjuk, hogy építését 1534-ben kezdte meg Perényi Péter s befejezésének 1541-es évszámát a ma is álló Vízi-kapu ma már lepusztult építési felirata őrizte meg. Ezt a tényt még akkor sem vonhatjuk kétségbe, ha mai szemmel értelmetlennek tűnik az alsó folyosó lőrésora, hisz épp ezek a védelmi berendezések igazolják azt, hogy Perényi Péter egy hatalmas, saját korában példa nélkül álló *bástyás erődépítkezés* részeként emeltette itt új rezidenciáját, mely utóbbira ugyancsak nem ismerünk hazai példát. Feltételezzük, nem is magyarországi példaképeket kívánt utánózni, hanem az általa személyesen is jól ismert Lengyel Királyság hasonló „toronypalotáit”, köztük leginkább talán a Zsigmond király által 1512–19 között Piotrkowie-ban emelt ha-

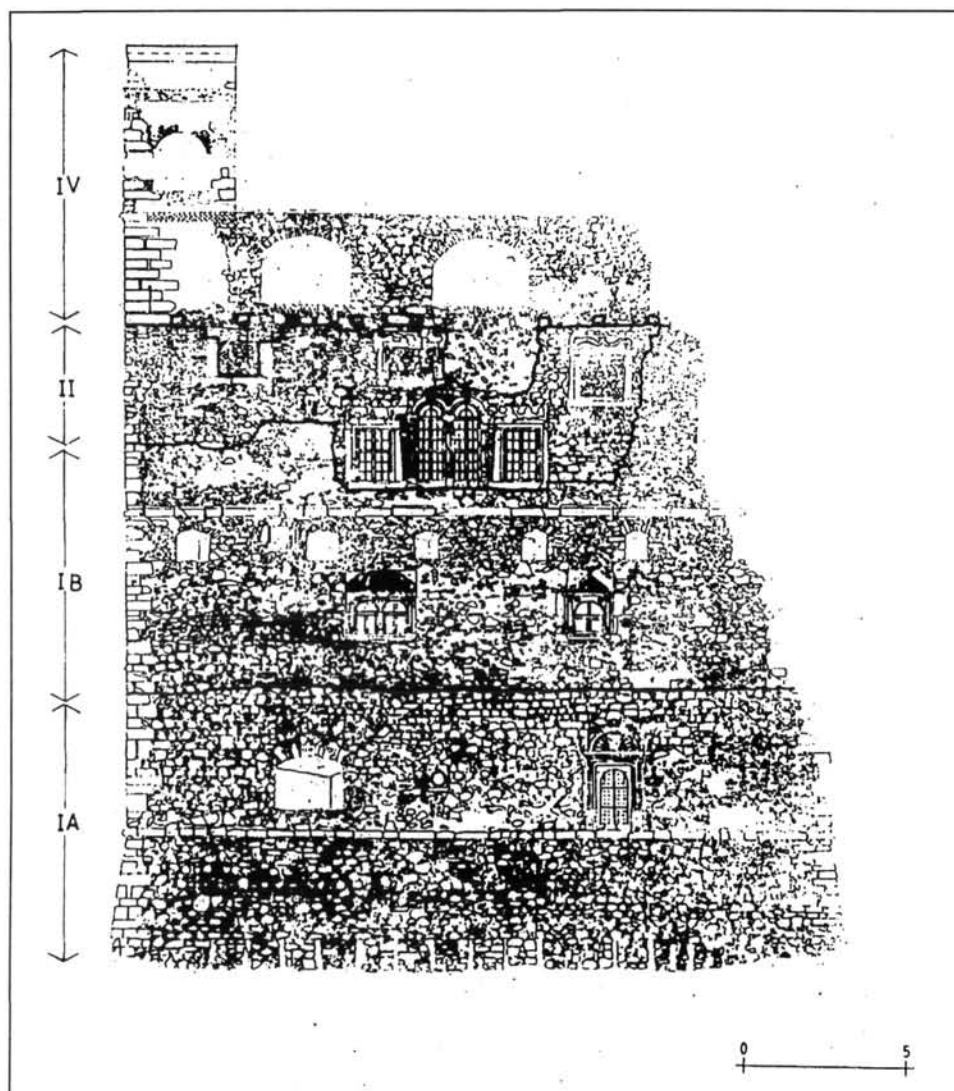
36 L. a 3. jegyzetben i. m.

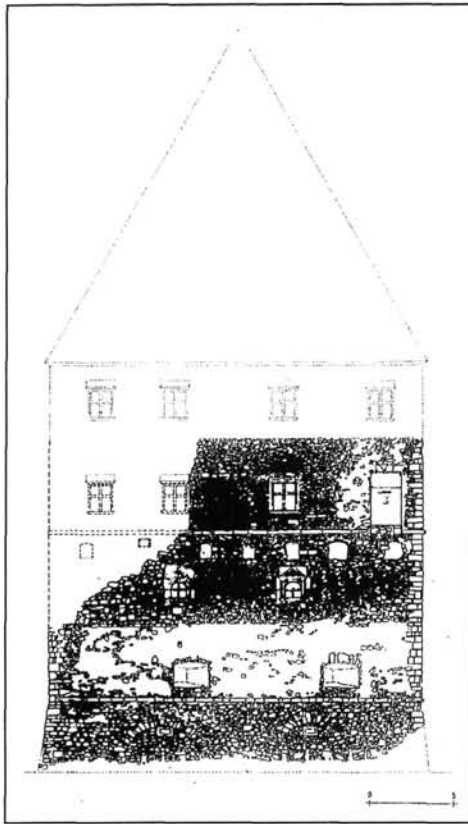
8. kép. Késő gótikus és kora reneszánsz nyíláskeret-rekonstrukciók a Vörös-torony alsó szintjeinek falában építőanyagként felhasznált kőfaragványokból

sonló tornyot (11. kép).³⁷ Ez utóbbi torony éppúgy nem volt rideg és kényelmetlen, mint Perényi pataki lakótornya, mindkettőben megtaláljuk az adott kor legdivatosabb művészeti irányzatának emlékeit, s egyik esetben sem tagadható a reprezentatív megjelenésre és a kényelmes lakásigény kielégítésére való törekvés. Megkésett, elavult és anakronisztikus? Bizonyos szempontból és Európa nyugati feléből nézve kétségtelen, úgy, ahogy ilyen volt már a Patakkal korábban kapcsolatba hozott szerednyei torony (12. kép), a Pálócziak épülete és a Vezsenyiek nagyvázsonyi lakótornya a 15. század közepéről, vagy a 16. század elején emelt dunaföldvári torony is, hogy csak hazai példákat hozzunk fel és eltekintsünk további lengyel párhuzamoktól. Ugyanakkor emellett egyúttal igen korszerű is volt a Vörös-torony, hisz benne tisztelhetjük egyik legkorábbi ágyútoronyunkat – ilyen löréses belső folyosórendszer szinte sehol sem épült a korabeli Magyarországon. Egy reprezentatív lakótorny – „toronypalota” – és egy modern ágyútorony szimbiózisa, egy egyedülálló építészeti alkotás, amely ugyanúgy társtalán, mint építetője volt, aki a magyarországi történelem egy egyedülállóan nehéz időszakában kereste a hasznos – saját maga és hazája számára hasznos – cselekvés lehetőségét. *Emiatt* kell, hogy értékes legyen számunkra a Vörös-torony, s ezért nem állítható, hogy jobb lenne, ha 1270 vagy 1470 körül épült volna.

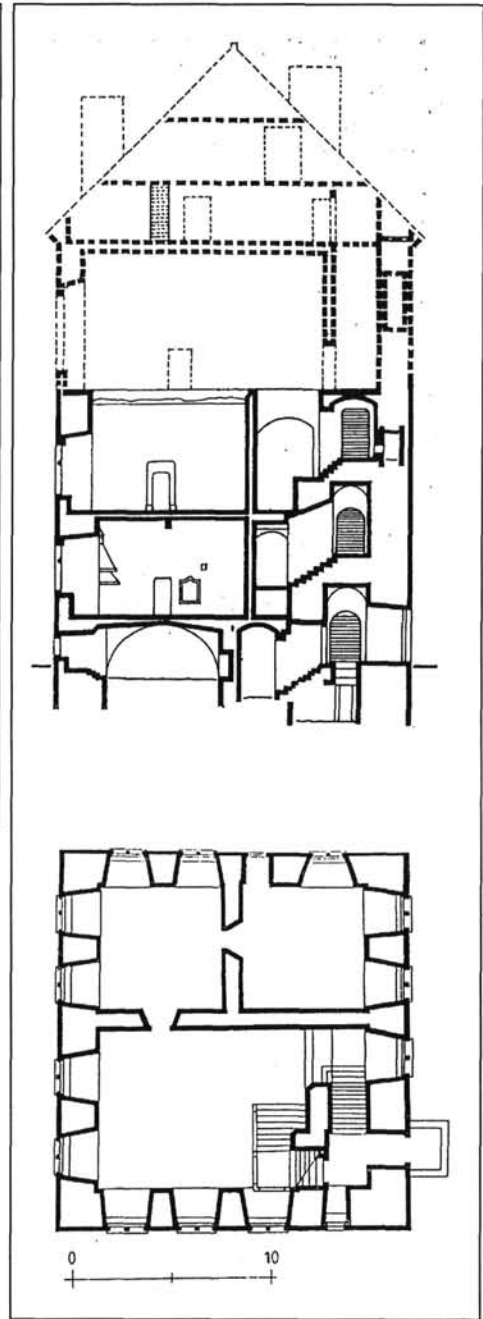
37 Teresa Jakimówicz: Dwór murowany w Polsce w wieku XVI. Warszawa–Poznan 1979. 79–91.

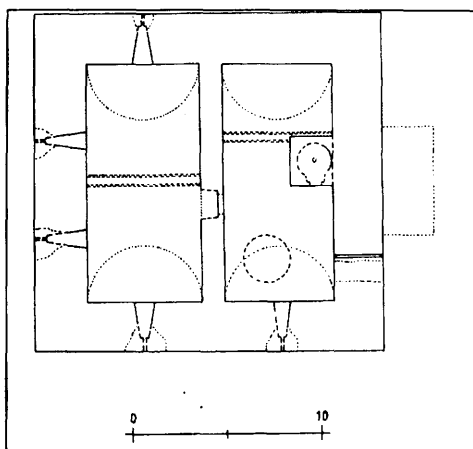
9. kép. A Vörös-torony DNy-i homlokzata az építési periódusokkal
(jelkulcs: l. a 7. képnél)

10. kép. A Vörös-torony DK-i homlokzata a feltételezhető legkorábbi állapot rekonstrukciójával

11. kép. Zsigmond lengyel király lakótornya Piotrkowie-ben (Jakimóvicz után)

Mint láthattuk, a régészeti módszer céltudatos és szakszerű alkalmazása nem csupán a sárospataki vár magját és ma is legfeltűnőbb – vakolatlan falaival a 19. század romkultusza emlékét őrző – részét illetően járhat eredménnyel. A további tanulmányok összefoglalása azonban – a folyamatban lévő kutatások lezárulása után – már egy következő tanulmány feladata kell, hogy legyen.

12. kép. A szerednyei castellum központi toronyépítménye

DIE BEDEUTUNG DER ARCHÄOLOGISCHEN FORSCHUNGEN FÜR DIE AUFHELLUNG DER BAUGESCHICHTE DER BURG VON SÁROSPATAK

Die Burganlage von Sárospatak und besonders der als „Roter Turm“ genannte mächtige Wohnturm in ihrer Südostecke (Abb. 1.) gehört zu den am meisten umstrittenen Wehrbauten Ungarns. Der Turm wurde zuerst in das 13. Jh. datiert, wobei schon früh auch die Meinung geäußert wurde, daß es erst im 16. Jh. erbaut war. Nach der 1966 veröffentlichte Arbeit von Mihály Détsy war die frühe Datierung schon nicht mehr haltbar, die meisten Forscher rechneten dann mit einer Bauzeit um 1500. Erst die zwischen 1985 und 1993 durchgeführte Bauforschung des Turmes ermöglichte dann eine zuverlässige Feststellung der Bauzeit, aber die ersten Publikationen der neuesten Ergebnisse blieben nur für einen engen Kreis bekannt und die Hypothese des „spätgotischen Wohnturmes“ verschwand immer noch nicht aus der Literatur.

Das Ziel der vorliegenden Arbeit ist dementsprechend die kurze Zusammenfassung aller bisherigen wichtigen *archäologischen* Angaben. Das ist der Meinung der Autoren nach ein gutes Beispiel dafür, wie wichtig die während *der Ausgrabung und der Bauforschung* gewonnenen Feststellungen für die Lösung von historischen Probleme sein können, wenn nur unausreichende Schriftquellen vorhanden sind.

In der Burg von Sárospatak wurde 1958 mit der systematischen archäologischen Forschung begonnen, die zuerst die Ausgrabung der Umgebung des Roten Turmes bedeutete. Dabei wurde nicht nur ein mächtiges Verteidigungswerk für Feuerwaffen um den Turm herum freigelegt, es wurde auch klar, daß der große Turm zuerst in einer Mulde stand, wobei seine unterste Schießschartenreihe (Abb. 2.) praktisch nie zu gebrauchen war. In den frühesten Kulturschichten (Abb. 6–7.) lagen Münzen und Keramik aus dem späten 15. und aus dem frühen 16. Jh – eine präzisere Datierung des Fundmaterials war nicht möglich. Auch die späteren Grabungen im Burghof und im trockenen Graben vor den Palastflügeln ergaben keine frühere Funden und Befunden, die

hiesigen Beobachtungen – ebenso, wie die der in den Erdgeschossräumen der Palastflügel durchgeführten Freilegungen – trugen aber dem Kennenlernen der Baugeschichte wesentlich bei. Es ist noch eine besonders wichtige Feststellung der Ausgrabungen zu danken. Durch die Freilegung der untersten Mauerteile wurde nämlich klar, daß der Turm und die Burg (bzw. Stadt)mauern zusammengebaut und dementsprechend gleichzeitig sind. Auch die verschiedene Schießscharten des Wohnturmes akzeptieren eindeutig die Linie der Burg(Stadt)mauern (Abb. 1–3.).

Die Bauforschung, d.h. die systematische Erforschung der aufgehenden Mauerteile brachte auch wichtige Ergebnisse. Es wurde klar, daß die untersten drei Geschosse mit allen schönen Spätrenaissance-Fenstern, -Türen und -Gewölben aus einer Bauperiode stammen und fast unverändert auf uns blieben (Abb. 6–7.). In der ersten Bauphase verwendete man als Baumaterial eine große Menge spätgotische und Frührenaissance-Spolien (Abb. 8.), die aus einem (oder aus mehreren) wichtigen Bau der Umgebung stammen können, die vor dem Bau des Turmes abgetragen wurden. Auch die komplizierte Baugeschichte der oberen Stockwerke (Abb. 4., 9.) mit ihren Renaissance-Details wurde überzeugend geklärt. Hier war – neben der Rekonstruktion eines mit türkischen Wandfliesen bedeckten Raumes aus dem 17. Jh – die Entdeckung eines später vollkommen vermauerten inneren Wehrganges im 2. Obergeschoß (Abb. 5.) besonders wichtig, bei dessen Bau wahrscheinlich ein ganzes Geschoß aus der ersten Bauperiode abgetragen wurde. Auch die noch nicht abgeschlossene Erforschung der im 19. Jh stark umgebauten Palastflügel um den Burghof herum brachte neue Erkenntnisse mit sich, die aber erst später veröffentlicht werden.

Aufgrund der bisherigen archäologischen Forschungen wurde eindeutig klar, daß der Rote Turm – zusammen mit den äußeren Burg(Stadt)mauern, sowie mit der inneren, ebenso bastionierten Burgmauern (Abb. 1.) – ab 1534 von dem Magnaten Péter Perényi (wahrscheinlich nach polnischen Vorbildern – Abb. 11.) als seine neue Residenz erbaut wurde. Der Turm wurde vielleicht schon 1537, die Stadtbefestigung erst 1541 vollkommen fertiggebaut. Es ist zu betonen, daß der Rote Turm nie frei, d.h. alleine stand. Es diente auch nur für eine kurze Zeit als einzige Wohnstätte seines Herren, da es mit dem Bau der Palastflügel um den Hof herum schon um 1540 angefangen wurde (Abb. 1.) und die Bauarbeiten dort fast kontinuierlich bis zum 19. Jh. weitergeführt wurden. Der erste gründliche Umbau des oberen Teiles des Wohnturmes ist in die Zeit um 1600 zu setzen, als Ferenc Dobó der Burgherr war. Da folgten die kleineren Änderungen der Rákóczy–Lorántffy–Zeit, d.h. der Mitte des 17. Jhs., die 1656 mit dem Bau des mächtigen Kanonenplatforms abgeschlossen wurden. Um 1700 begann dann der Verfall des Roten Turmes, der im Englischen Garten der Bretzenheim-Familie aus dem frühen 19. Jh nur die Rolle einer Ruine spielte.

Katalin Dankó–István Feld–György Székér